

ב. בין שתי אמתות

כבר בסיפוריו הראשונים של ברנר מחפשים גיבוריו את "ערך החיים" לא רק באידיאלים "הנשגבים", שאינם ניתנים להגשמה, או בחיפוש אחר אלוהים חדשים, שימלאו את החלל הריק שבחייהם, ואשר אותם אי-אפשר כלל למצוא בחיים כמות שהם, אלא גם בתחום אחר, קרוב יותר ומוחשי יותר: בגילויים המידיים, היומיומיים, של "חיוב החיים" כפשוטו, בלי להתנותו בשום תורה ובשום אידיאל. כאשר טוען אברמזון, למשל, נגד דווידובסקי רעו בזכותם של החיים, כי "אם אין חיים — חיים, אזי אין דבר...", מנמק הוא את טענתו בסיפור שהוא מספר לרעו על אותם גילויים ראשונים, באמרו: "אוריאל, אילמלי שמעת את קולותיה השונים של אמא, קולותיה השונים, שבהם השתיקה את יללת הילדה, את יללת הילדה הקטנה: בבלה, בבלה, הופצי; אח מזלי, אח נחמה; את, חיות... אוריאל, איני יכול למות! עתה נוכחתי! — אויה לי... אין צורך למות... גדולה היא חידת החיים... גדולה מחידת המוות... בבלה, חיות..."

בדומה לזה, מספר חנינא מינץ ב"שנה אחת", על "רגעי האושר" שנפלו כביכול בחלקו: "אם הרושם שכל דברי עד הנה עושים עליך הוא שאותה השנה היתה אימה חשיכה ארוכה אחת, מבלי כל קווים לבנים, אינך אלא טועה... החיים הלא הם ענין... מסובך כל-כך... נשלחתי לקלוף תפוחי-אדמה והסכין החד נפל בגורלי — מה נעים! — נשלחתי לגזור עצים ועלה בידי להעניק חתיכות הגונות לאותה הענייה — מה נעים!... כי אמנם, גם עשבי תקווה ותוחלת צצו בקבר-הלב אז..."

בתחילה, בסיפורים הראשונים, דומה אמנם שבהכרזות כאלו שזורה גם נימה של אירוניה: הגיבור עצמו, דומה, אינו מאמין די-הצורך שדיו ב"רגעי אושר" או בהוכחות אלו לחיוב החיים. כיוון שאינו יכול — כיוון שאין גם ברנר מרשה לו — להתעלם

מן האמת היסודית, הטראגית, שבעמידתו מול העולם, מתקשה הוא לראות בדרך זו של הוקרת החיים את הדרך לפתרון או למוצא.

אך בדיעבד, מוליכה דרך זו את גיבורו של ברנר, מסיפור למשנהו, לראייה שלמה יותר, מקיפה יותר, של החיים: מלמדת היא אותו לפקוח-עין ולהטות-אוזן אל הזולת; לכבד יותר את הדבקות-בחיים, נעדרת-החשבונות, של האנשים, הילדים, הזקנים, שהוא פוגש בחייו; תובעת היא ממנו לוותר על אותה גאוזה — שאם גם רבת ייסורים היא, מכל מקום יש בה גם, כדבריו, מעין "מתק סתרים" — של הגיבור הבודד, הסובל, הטראגי, ולכפות על עצמו את הענווה שבקידוש-החיים בשל עצם היותם בלבד.

בתורתו של מנוחין על הגבורה המוסרית ועל המסילות החדשות אל ה"מעבר" אין גיבורו של ברנר יכול למצוא גיחומים והוא אף חושד בה שמא אינה אלא שקר. בדברים שאומר אריה לפידות — בן לאותה משפחה של חזקוני ומנוחין — רואה "אובד עצות" ב"מכאן ומכאן" משהו פתיטי מדי, מזויף אפילו, וכאשר הלה רומז כי ב"מלחמתנו פה, בחיינו ובייסורינו פה, יש חומר..." מלגלג עליו "אובד עצות" וכותב, כי מסוגל היה לכתוב על "רעיון התחיה" של לפידות רק "קומדיה קטנה, בת מערכה אחת". אך, כנגד זה, רואה הוא גדולה אמיתית, קדושה אמיתית, בדאגתו של אליהו חזקוני, ב"מעבר לגבולין", לילד העלוב, או בדאגתו של מנוחין לילד היתום, או בקשר שבין לפידות חזקוני ונכדו, וכיוצא באלה גילויים של התקשרות לחיים כמות-שהם, בלי שום תיאוריה.

בעל הסיפור "עצבים" אינו יודע במה ימלא את החלל הריק הפעור לרגליו, אך מספר הוא על מבטו של ילדה קטנה, שפגש בדרכו לארץ-ישראל, ואומר: "אבל מבטו חזקוני, חזקוני... ושוב נדמה לי, בעצם הצרה הקיצונית, בעצם המצב של איך מוצא, כי כדאי, כדאי לחיות, כי יש בשביל מה לחיות... רגע

היה הרעיון הדמיוני ההוא... אבל בן-תוכן היה... בפני ביקורת-השכל לא היה גם הוא יכול לעמוד... ואולם כל מהותי צעקה אותו רגע: כן. כן. כן". ואחר-כך הוא מוסיף ואומר: "גם נטף אושר שמימי ניצנץ, סוף-סוף, בקרבי, בהביטי אל יידידתי הקטנה... אשר מה יהיה עמה מחר לא ידעתי... כל זמן שאנו חיים — אין הכל אחת... באותה שעה האמנתי באמת ביופי, ביפי-הטבע, ביפי-היקום, ביופי של מעלה — — —"

גילויים אלה של חיוב החיים וקדושתם אינם פותרים, כאמור, את סוד החיים, אינם משחררים את האדם מאימת ההווה הריקה, או מאימת המוות. אדרבא: ברנר אומר בפירוש כי דווקא משום ש"משונה הוא ענין החיים... דבר סודי הוא ענין החיים... נושא בתוכו איזו תעלומה, איזה צד פנימי, עצמותי... רז ונפש טמונה יש לכל קרן, לכל התגלמות..." דווקא משום כך, איפוא, מסוגלים בני אדם מסויימים — דקי החושים, אשר "הכל מסתורין להם, בכל פליאה והשתוממות" — להבין ולהוקיר באמת גם את האפשרות שבחיוב-החיים, רק הם יכולים להיצמד לחיים, לא מתוך התעלמות מן החדלון, כי אם בשל היכולת הטבעה באדם, או הנרכשת על-ידו מתוך מאמץ מודע ואחרי נסיונות רבים וקשים, להכיל גם את סוד-המוות, גם את האימה, בתפישת חדשה של "השארית הנפשי", של הפריית החיים ואהבת-החיים על-ידי הפגישה גלוית-העינים עם המוות.

עמידה זו של הגיבור הברנרי, בעיקר בסיפורים המאוחרים, מול קדושת-החיים, הריהי רליגיוזית מובהקת, אם כי א-תיאיסטית קיצונית: אדם זה מכיר, איפוא, שהחלל הריק אינו יכול להתמלא, אך כאשר עומדים מולו בציפיה, בהכרת "האלמנטים הסודיים, הטראגיים", בלי להסיח את הדעת מן "האסון שבכל אופן", קיימת האפשרות לגלות גם בו את עדיפותה של חידת-החיים על-פני אימת-החדלון; קיימת האפשרות להפוך את "עבודת החיים" כשלעצמה למין "עבודת-קודש". וגם זה רק בתנאי שלא תיעשה בדיבורים נמלצים, או

על-ידי מחשבות מופשטות, אלא בהתמסרות הפשוטה, היומית, לצרכים האנושיים הראשוניים.

מובן, שלא בנקל יכול אדם לזכות בהכרה כזאת. ענין היא לחינוך עצמי ממושך, קשה, שבדרכו ניצבים תמיד המכשולים של האשליה, הזיוף, העמדת-הפנים, המליצה הפתיטית, האמונה בפתרונות קלים.

דרכו של "אובד עצות", ב"מכאן ומכאן", הריהי מופת מובהק לדרך זו של "חינוך עצמי": תחילתה, בידיעה כי לשאלה ששאל עוד "קוהלת בן דוד, עליו השלום..." אין שום תשובה; כי רצון-הקיום כשלעצמו אין בכוחו בשום-פנים להמציא תשובה כזאת, ושעל-כן אי-אפשר לו לאדם כזה, שאינו חדל להגות בחדלון, לקדש את החיים או לענות לעצמו מדוע ולשם-מה עליו להוסיף לחיות. אך המשכה, בלימוד הענווה כלפי החיים-כפשוטם, כפי שהיא מתגלה, למשל, בדבריו של "אובד עצות" על היהודים הזקנים בבית-החולים, שהוא אומר כי "אני מתבייש בפניהם... הן אני רק יהודי זקן חולה כמותם. אני אחד מהם. היום הרגשתי: מה טוב שזקני גדל פרע והם יכולים לקבל אותי כאחד משלהם..." וסיומה בהודאה כי יש "שאימת ההווה היתה מתנדפת משהו והגורם לזה היה עמרם, שבינתיים מלאו לו עשר שנים..." והוא מתאר את דבקותו ב"תשובה" זו במלים אלו: "משל למה הדבר דומה? — לאדם הנוסע בקוטב הצפוני בסער וקרה בעצם ליל חורף כזה (ברם, בקוטב הצפוני הלא אין קיץ!) ומצא מעט עשבים יבשים והבעיר בהם את המדורה והתחמם, והרי הוא עומד ומסתכל איך שהאש מלחכת את העשבים האחרונים ואיך שמיד ישוב הלילה השחור והקר; ועדיין אינו מסיר את ידיו הקפואות מעל המדורה..." ולכן, יכול היה למצוא בסיומו של "מכאן ומכאן" את המלים המאשרות את זכותו לציפיה, כהישג האחרון, היחידי, שאליו יכול אדם כמותו להגיע. ה"הישג" הזה מוגבל אמנם לתחום האחד של חיוב הקיום-כפשוטו, של הסתפקות ב"ציפיה ללחם אפוי",

בידיעה מפוכחת כי שום דבר לא נגמר, לא הושלם על-ידי כך, וכי גם בעתיד יחזור ויפגש בכל האימה שבחדלון ובכל הסתי-רות הטראגיות שבחיים. אך הנה יש בה כבר, בציפיה זו, גם מיסוד החוויה הרליגיוזית האמתית: "ודבר-מה עצוב, פשוט, מעורר חמלה, ויחד עם זה סודי, חשוב ויקר עד אין קץ היה בדבקות זו (של הזקן ונכדו)... כיוון ש"על משמרתם... על משמרת-החיים, עמדו הזקן והילד, נעטרי הקוצים... ההווה חיתה. הווית קוצים. כל החשבון עוד לא נגמר..."

גם הרומן האחרון שכתב ברנר, "שכול וכשלוך", מוקדש כולו לאותו "חינוך עצמי" של אדם, שאף הוא מבקש תחילה למצוא איזה צידוק מוסרי-אידיאי לדבקותו בחיים, מתבייש בתאוות-החיים שבקרבו משום שאין לה תכלית אידיאית ברורה; אך בהמשך דרכו — לאחר שהוא עובר את כל "שבעת מדורי הגיהנום" של יסורים, טירוף, השפלה עצמית, יאוש מכל תקווה של התחדשות — מוצא הוא בכל זאת את הדרך אל קידוש הקיום לשמו, כמות שהוא, רק בשל עצם היותו, ולא עוד אלא שגם הוא מבטא את הכרתו זו בצורה המעידה על אופיה הרליגיוזי המובהק, אמנם, כדי להגיע לעמדה זו, חייב יחזקאל חפץ, גיבור הרומן, להשתחרר ולהיטהר תחילה מנטייתו הקודמות — המשותפות, למעשה, לו וליתר גיבוריו של ברנר — ל"התהדר" בייסוריו, לראות בהם מעין יתרון-שברות, "כור מצרף", שבו צריך האדם לעבור על-מנת להכשיר עצמו לחיים שלמים וטהורים. כיתר גיבורי ברנר, שוגה גם הוא תחילה בחלומות על-כך שעכשיו נמצא הוא "באיזה פרוודור, שכל זה הוא רק לפי שעה, ושהטרקלין עוד יבוא, מוכרח לבוא". אך בהמשך דרכו, נוכח הוא לדעת שהחלום על "הטרקלין" אינו אלא אשלייה מכוערת. ולא עוד, אלא שלומד הוא כי עליו לוותר על אשלייה זו, לא בשל גורמים חיצוניים — שבהם תלה תחילה את אשמת כשלונו — אלא בשל הכרתו הוא באמת-חייו.

אגב, בענין זה ניכרת גם השפעתו הרבה של דוסטויבסקי על

ברנר וגם מאמציו של ברנר — שהחלו, אמנם, כבר בשלב קודם של יצירתו — להשתחרר כליל מהשפעה זו. אין ספק, איפוא, שמלכתחילה נוטה היה ברנר לקבל את השקפתו של דוסטויבסקי על הגאולה באמצעות הייסורים (אם כי דומה, שכבר בראשית דרכו היה ברנר חשדני יותר מ"מורו הגדול" לגבי האפשרות הריאלית שבפיסוס ובנחמה, שהלה הכריז, לפחות, כי מאמין הוא בה; כמו שהיה חשדני יותר גם לגבי הדיבור על הגאולה ועל הסבל, שגיבורים רבים של דוסטויבסקי שטופים בהם מבלי לעורר, כביכול, את חשדו של הסופר). גיבוריו הראשונים של ברנר — ביחוד הצעירים שבהם, כפיארמן ב"בחורף" — דומה אפילו שמאמינים הם בלב-שלם כי עתידים הם לזכות בגאולה, בזכות ייסוריהם, אם כי ברנר אינו מניח כמעט לאף אחד מהם לומר זאת, מבלי ללוות את דברו באיזה נימה של ספקנות או של אירוניה. מאוחר יותר, מגלה ברנר את יחסו האמביוולנטי לדמותו של "הקדוש", בצביונה הנוצרי-דוסטויבסקאי: נוטה הוא אחריה, מבקש להאמין בה, אך גם דוחה אותה מחדש כל-פעם, מבקר אותה, חושד בה, אליהו חזקוני, אברהם מנוחין, במידה רבה גם אריה לפידות הזקן, נושאים עליהם את חותמו של "הקדוש" הזה, וניכרים בהם כמה מסימניהם של הנסיך מישקין, או אליושה קרמזוב (גם ביחסם לילד יש משהו משותף). אך, כאמור, אין ברנר מרשה לעצמו ללכת "שולל" אחרי מופת מעין זה. שנים אחדות לפני שכתב את "שכול וכשלוך" העיד ברנר באחת מרשימותיו על עצמו: "אבל הלגנדה הנוצרית על בן-האלוהים... אני, למשל, — לי היא מוזרה, לי היא גם שנואה, ככל שקר שבדתיות... ככל אילויה מכוונת, המשמשת תמיד לרעת האדם וסותמת בקש ובגבבא את החלל הנורא של חידת החיים הקשה..."

בסיפוריו המאוחרים, וביחוד ב"שכול וכשלוך", ניכר כמה הירבה ברנר להתחבט בענין זה ולהיאבק עם עצמו כדי להש-

תחרר כליל מנטייה זו ל"קדושה שבסבל". יחזקאל חפץ אומר, אמנם, כבר בראשית הסיפור, כי: "ייסורים מכווערים... ייסורים מכווערים... אני אינני איוב: על האלוהים אין לי כל תביעות. בכלל אין לי אלוהים... לא בתוך האפר אני יושב, כי אם באשפה, באשפת ייסורי המכווערים..." אך גם לאחר דברים אלה, ניכר בו כי עדיין הוא משלה את עצמו לגבי הגמול שיכול הוא לזכות בו הודות לייסורים אלה, או לגבי היתרון שיש בהם כביכול לעומת אנשים אחרים שאינם יודעים סבל מה הוא; מכל מקום, ניכר בו, כפי שהוא מודה במו-פיו, כי עדיין נהנה הוא מייסוריו...

אלא שהרומן כולו, כאמור, הינו רומן של "חינוך עצמי" אכזרי, של התפכחות מתמדת מכל אשלייה, של ביקורת עצמית קפדנית על כל נטייה ל"התגנדרות" ולזיוף, ולא עוד אלא שברומן זה — יותר מבכל מה שכתב ברנר קודם לכן — קשור חינוכו העצמי של הגיבור בזיקתו הקונקרטית לחייהם של אנשים אחרים זולתו, לגילויים השונים של המציאות האנושית שבתוכה הוא שרוי. לכן אין גם הביקורת העצמית מתבטאת רק, או בעיקר, באמצעות המחשבות השונות הרוחשות בלבו, אלא גם באמצעות הסיפור על המאורעות הנקרים לו בחייו, היחסים השונים המאלצים אותו לעמוד על משמר האמת ולהודות בה. ואמנם, בזכותה של ביקורת-עצמית כזאת, שוב אין יחזקאל חפץ נושא את עיניו למופת של "הקדוש", כמו שעשו גיבוריו הקודמים של ברנר: המופת שלו, שוב אינו דוידובסקי, או מנוחין, או אריה לפידות — שכולם, כיוון ש"קדושתם" מתגלה גם, או בעיקר, בכוח פיהם, ממילא חשודים הם על ברנר במידה רבה — אלא דווקא חיים "פטור-נו", הסתת, שאינו מסוגל בכלל לנאום על קדושה וגאולה, שאינו חושב כלל במושגים כאלה, שאינו מטיף לשום "דת חדשה" של דבקות בחיים. אדרבא, הוא מתואר כ"יהודי רחב-כתפיים... (שקולו) צרוד קצת, שוקט, של בעל מרה לבנה ושמח בחלקו..." ואשר "הבבות הגסות והמאו-

מוות. מכה אחרונה... אולם לא אוילי היה הכלב...) הוא לא יספ לקפוץ, לא יספ לליל. אפילו את המפולת שכתב... זב דם, צולע בשובה ונחת זחל ובא עד חורו... שב וישכב וידום... עוד ימים אחדים, ואפילו אם עוד שנים אחדות... הוא ישכב וידום".

אמנם, בעלילת הסיפור, נאמן הוא יחזקאל חפץ לדבריו: גם את התקשרותו לילד היתום מתאר ברנר בלי אותה תוספת של פתוס, המציינת את דבריהם של מנוחין או של בעל "העצבים", בדברם על הקדושה שבהתקשרות כואת. יחזקאל חפץ לומד להעריך אף את הגילוי הפשוט, העלוב, של ילדים השמחים על קומץ גרעינים שיכולים הם לפצח בבוא השבת... והמספר עצמו, שאף הוא מגיע עם גיבורו ל"אף על פי כן" בדרך הקשה, דרך האמת, נאמן כאן יותר לעצמו, כאשר הוא מסיים את הספר בתיאורים פשוטים, צנועים, של שיחת נשים לעת-ערב, של פטופטי הילדות הקטנות ("למה תדברי ממוות... אל תדברי... עוד אפשר למות..."), של נשיקת הפעוט לידו של הזקן, של חלומו העצוב של חפץ עצמו למשמע ניגון-הילדות שבו מלמד הזקן את הילד פרק מספר "בראשית", ולבסוף, של "נחת החיים" הנוולת בקרבו של חיים "פטור-נו", הלוקח בהנאה חלוק-אבן ומתגרד בו, מבלי להרהר באותה שעה כי דומה הוא לאיוב...

בהתאכזרות דומה מתאר ברנר גם את המורה הזקן, באחד מסיפוריו האחרונים — והוא אולי המבוגר שבסיפורי ברנר כולם — העושה את "עבודת החיים הקדושה" בלי לדבר עליה כלל, בלי להוסיף עליה אף מלה אחת של "אידיאליזציה", אך המסוגל להודות גם בכשלוננו, גם ב"בריחתו" המדומה מן המערה-כה, בעזרת תירוץ שקוף, מבלי לקונן עליה כלל, או לעשותה עילה לדברים פתיטיים על החדלון והמוות; ודווקא משום כך יכולים אנו לחוש, בסיומו של סיפור זה ("המוצא"), שאדם אשר הגיע לעמדתו של אותו מורה זקן ישוב שנית וינסה לעשות את

בקות (שלו) האפילו על דבר-מה קבור מתחת לאבק, או על דבר שעוד לא בא לידי גילוי... (וגם) כובעו הישן... מכוסה באבק ובשחק-אבנים... קירב את תארו לזכר עפר-הארץ, לשארית אדמה... "ממנו דווקא, מזקן אולם זה, לומד יחזקאל חפץ את הציווי של ההתפשרות עם חיי-כמות-שהם, של כניעה דוממת, שעליה אי-אפשר ואסור לומר שום דבר, מטוב ועד רע. בזכותו של "מופת" זה הוא מתפלל רק שתהיה בו "אהבה פשוטה אל חיי אחרים, מעין אותה שהיתה אצל נשים רחמניות יהודיות זקנות בעיירותינו הקטנות... אל זעזועי בני-האדם הקרובים, אל נפתוליהם, עניניהם, אל כל המוחש והמושג...". והוא מסכם, כביכול, את דרכו הארוכה (שהיא דרכו הארוכה של הגיבור הברנרי בכלל) באמרו לעצמו:

"...הענין הוא בבית-החיים ולא מעבר לבית הזה... החיים טובים לא רק מפני שאפשר למלאותם, אלא כשהם לעצמם. אמנם, יש והמכאובים משחיתים את פניהם עד לבלי ראותם כמעט, ואז אומרים: לא כדאי! — אבל גם אמירה זו — חיים הם... ומי שמבין שהכל כדאי — הכל, גם כשאין כל תוכן — הוא ידע באמת להוקיר כל גילויי-החיים, לעשות "תוכן" מהכל, לברך על כל בת-צחוק מזהירה לפניו, על כל דשא ועל כל אבן, על הטובה ועל הרעה, אם כי רעה היא ומכאיבה, מאחר שגם היא חיים — — —"

ובפי יחזקאל חפץ שם ברנר אז גם את המלים, המכוונות בפירוש נגד האידיאל של ישו (או של דוסטויבסקי), שאתו ניהל כאמור וויכוח קשה כל ימיו, ואומר: "...אנו (שאיננו טוענים כאותו איש עלוב, מדוכא ועני, ש"אשרי העלובים, אשרי המדוכאים"...), החלשים, גם אנו חיים... זה הכל... לא מלח הארץ, אבל לעצמנו אנו דרושים ואת חיינו אנו אוהבים..."

ובהתאכזרות עצמית קיצונית הוא מתאר את אופיה האמיתי של דבקותו בחיים, בשלב האחרון של חינוכו העצמי: "...מן המפולת יצאה אבן, אבן כבידה. הכלב הוכה בה בראשו. מכת-

המוטל עליו, משום שרכש את הנכס הגדול של אהבה לחיים-כשהם-לעצמם בדרך קשה ואמיתית זו.

אלא שניתנה האמת להיאמר, כי גם בכך לא נסתיים עדיין, לא יכול היה להסתיים, מאבקו של ברנר עם עצמו. לכאורה, יש רק דרך אחת להתגברות על המצוקה רבת-הסתירות שבעמידה מול "ההוויה בלי אלוהים", מול אימת חידתה וחדלונה, והריהי דרך הוויתור על כל תכלית שמעבר-לחיים, על כל אידיאל מרומם שאינו ניתן למימוש בחיים עצמם, והיצמדות לקיום העירום, הראשוני, בזכות עצמו.

אך ברנר הסופר לא יכול היה שלא לשאול את עצמו האם אפשר, מעיקרו של דבר, לספר על "פתרון" זה, לכתוב עליו מבלי לחטוא עם-זאת לאמיתו.

שאלה זו, כזכור, הציקה לו עוד בשמעו את דבריו של מנוחין או ב"זויכוחו" עם אריה לפידות. אך הללו, "חשודים" היו משום שלא הסתפקו במועט, משום שחיפשו את המסילות אל מעבר לקיום-כפשוטו. אך מה דינו של אדם ששוב אינו מבקש מסילות אלו, שמוותר ונכנע ומודה שישנם רק "החיים כשלעצמם"? — כלום יכול הוא לדבר על הכרתו החדשה, מבלי להפוך גם אותה לתורה, כלומר, מבלי לסתור מניה-זוביה את עצם יסודה של תורה זו? —

"אובד עצות" שב"מכאן ומכאן" מודע כל הזמן לבעיה זו, כיוון שהוא עצמו סופר, שגם דבקו בחיים מתממשת על-ידי עצם מעשה-הכתיבה. וניכר בברנר, בעיקר כאן, שהוא נאבק בכל כוחו על-מנת לעשות את הדבר, הנראה בעיניו-הוא כבלתי-אפשרי, לאפשרי: למצות את "הדבקות בחיים" על-ידי הכתיבה מבלי לחטוא לאמת, המלמדת שכל דיבור על החיים והמוות צופן בחובו את סכנת הריחוק מ"הקיום כפשוטו", או אפילו את השקר.

דומה, שגם "התחבולות" השונות שנקט בהן ברנר — גם בסיפורים אחרים — נועדו מעיקרן לפתור את הסתירה הפנימית

הזאת, שברנר לא הירשה לעצמו מעודו להתעלם ממנה. לשם כך, איפוא, בחר על-פני-הרוב ל"הסתתר" מאחרי דמותו של איזה כותב-יימון אלמוני, שמסר לו, כביכול, את כתביו לפקדון; לשם כך, משווה הוא לרוב סיפוריו — ובעיקר ל"מכאן ומכאן" — צורה של "היעדר צורה", של כתיבה "כלאחר יד", אף-על-פי שברי כי לא כתב מאומה "כלאחר יד" וכי היה מודע יפה לסיבת כל התחבולות האלו.

כסופר, לא היה ברנר מסוגל, כמובן, שלא לבטא את מאבקו של האדם על היאחזות בחיים, למרות אימת החדלון והריקנות, באמצעות המלה הכתובה, הסיפור. לפיכך, אנוס היה להיאבק תמיד — יותר, אולי, מסופרים רבים אחרים — על המלה המדויקת, על צורת-הביטוי הנאמנה, כדי לא לחטוא לאמת, כלומר, לידיעה שהתכלית האחרונה שאליה יכול גיבורו להגיע היא, בהכרח, מעבר למלים כולן.

"אובד עצות", שברנר מטיל עליו "שליחות" זו, משום שמתאר הוא אותו כסופר, מודע לבעיה מציקה וחסרת-פתרון זו על כל צעד שהוא עושה, בכל רגע שהוא כותב את דבריו. אכן, דווקא משום שהוא סופר, אין בעיות אלו מופשטות כלל-ועיקר. כיוון שהוא יודע כי הוא רוצה לחיות, מוכרח לחיות, יודע הוא שעליו גם לאמור זאת, לספר על לבטיו ועל מאבקו נגד כל השקר והעמדת-הפנים שבכל הדיבורים — לרבות גם דיבוריו שלו — על משמעותו של יצר-הקיום הזה, הרא-שוני, שאין לו כאמור שום צידוק מלבד עצם-היותו. "הכוחות, כוחות החיים — כותב הוא שם — כל זמן שישנם... הרי הם, למרות ההכרה (הכרת האדם המשיגה את המוות) מתפרצים ומבקשים להם מקום להתגלם..." ובצורה מפורשת עוד יותר: "כל אותו הסכום של צורות וקולות, של חזיונות ושמות, של כל מה שאנו מסמנים בשמות, שאינם אומרים כלום: חיים, הוויה, עולם... הרי זה כל-כך מגוון, מעורבב, מרובה-אופנים... כל-כך מקרי, לא אחדותי... עד שלספר על-אודותיו בהדרגה,

עד שלצייר ממנו איזו תמונה מוחשית... אין, אין כל אפשרות. איך שתעלה את הדבר על הגליון... היווכח תיווכח, לבסוף, שאין הדבר כך לאמתותו, שאין המציאות הנכונה... בזה השרטוט... שיש כאן איזה שקר, שקר, שקר... עצם-המהות משתמט ממני... מתקלס בי... האם לא מוזר הוא, איפוא, מה שאני מנסה לכתוב את אשר אני יודע... כי דבר נורא אני אומר לעשות... (ואולם) אני חי, חי — ובוהו מתיישב הכל, אפילו זה שאני בורר לי מבטאים יותר מתאימים להבעת רעיונותי... מה שאני מנהל את מבטאי על-פי חכמת הדקדוק... תירוץ אחד: אני חי-חי-חי — חי!

ברי, שבהכרח זו לבדה אין עדיין פתרון לדילימה העקרונית, ושמשום-כך, בכל פעם שאחד מגיבוריו של ברנר עומד בפניה, אנוס הוא לומר, מצד אחד, שבהגיעו להכרה זו במהות קיומו, מצווה הוא לשתוק, שאם לא כן ינסה שוב לעשות את הבלתי-אפשרי, כלומר, להפוך את הכרתו זו לתורה שכאילו אפשר להעבירה גם לאחרים בשעה שמעצם טיבה מסתבר שאינה ניתנת כלל להעברה. אך מצד שני, אנוס הוא להוסיף ולדבר עליה, שכן זהו, כמובן, האופן היחידי שברשותו להתודע לקיומו, להבין את משמעותו (גם יחזקאל חפץ, כאשר הוא אומר לעצמו כי "החיים הם טוב, הטוב היחידי", מקדים תחילה לדברים אלה את המלים: "בתורתו עכשיו כתוב...") ומתחרט, כביכול, אחר-כך, ומתקן את עצמו: "תיאוריה? — כן, תיאוריה, לו אמרתיה לאחרים..." אבל ברנר הרי ידע כי הוא אומר אותה לאחרים, ולא ניסה להשתמט מידיעה זו, אם כי לא ידע גם להיחלץ מהסתירה).

למען האמת, לא היה לו — כמו שאין גם לשום סופר אחר, המגיע להכרה דומה בדבר מצוות השתיקה ואנוס בכל זאת לדבר עליה — שום מוצא מדילימה זו, מלבד המוצא שבמעשה עצמו, לאמור: לדעת, להכיר בסתירה ולהמשיך לכתוב, משום שבאופן זה הוא מגשים את ה"אני חי-חי-חי" — ובוהו נאמר הכל.

עם זאת, דומה שגם כסופר, גם לגבי עשייתו זו, למד ברנר להמעט בדיבור על דילימה זו, בגוף ראשון, ולהרבות יותר בתיאור "גילויי החיים" כשלעצמם, בגוף שלישי, לא על-מנת להתחמק מפניה כ-אם על-מנת למצות את מהותה בדרך היחידה שניתנה לו כסופר. בסיפוריו האחרונים, לרבות גם אלה שנתרו בעזבונו, ניכרת מבחינה זו איזו הצטללות, איזו יכולת חדשה של שחרור מהמועקה שבהתלבטות הסרת-התכלית, אף-על-פי שהבעיות היסודיות שבפניהן עמד כל ימיו נשארו בעינן, חיוב החיים לא פטר, לא אותו ולא את גיבוריו, מן התהייה על החידה ומאימתה, אך דומה שמצא את הדרך כיצד להכיל אותה במלואה בתוך החיים המקודשים, לא עוד במלים — כי קידוש מעין זה היה, לדעתו, כרוך בהכרח במירמה — כי אם במעשים, בעמדה קונקרטית של אהבת-החיים ל מ ר ו ת האבסורד שבהם.

את הדיבור הנמלץ על "משמר כבוד האדם" דחה ברנר, או חשש מפני נטייתו אליו.

אך בעצם עשייתו כסופר, ביחוד בשנים האחרונות, הגשים בפועל-ממש את העמידה הזאת על משמר כבוד האדם, דווקא משום שלא העלים עיניו מכל קשייה, כמו גם שלא העלים עיניו מן הסכנה הכרוכה תמיד בדיבור על-אודותיה.

דומה, שאחד הסופרים המעטים הוא ברנר בדורנו, שעלה בידו להתגבר, במידת האפשר, על הפיתוי הגדול האורב לכל סופר, לאמור: על האמונה ה"תמימה" שאכן יכול הוא, בעצם כתיבתו, להמציא גאולה שלימה — מבלי שינקוט, עם זאת, במוצא "הנוח" של התמכרות ליאוש ושל קינה מזוייפת על הכשלון. כאמור, לא הסתיר, או לא יכול היה להסתיר, לא את השאיפה למצוא את "הגאולה" ואף לא את נטייתו להתמכר למוצא המנוגד לה, לכאורה (למעשה, כרוכות השתיים אלו באלו, לעתים קרובות, בלי הפרד ביניהן). כל ימיו עמד בין שתי אמתות ולא התעלם מן התביעה הגדולה, החמורה, הבלתי-אפשרית,

שעמדה כזאת תובעת מן האדם, מן הסופר. לא עלה בידו — אילו גם רצה בכך — ל"יפות", ל"שפץ" את המראה המעוות, המחוּספס, שעמדה פרובלימטית כזאת לבשה בהכרח ביצירתו. ועם זאת, נשקפת ביצירתו בבואה של חיים אינטנסיביים, של אנשים העומדים תמיד במבחן, שמסתכנים תמיד ב"הרפתקה הרוחנית" וממשיכים לחתור אל פתרונה הנבצר־מהשיג.